Literary Interdisciplinary Research, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, Autumn and Winter 2026-2027, 1-31
https://www.doi.org/10.30465/lir.2025.51294.1989

Subordination in Persian proverbs

Zahra Heydari*

Fateme Casi**

Abstract

Persian proverbs, as one of the types of popular literature, represent the intellectual and cultural tendencies of the people on the topic of peace and non-violence. In this research, by emphasizing other factors, we have analyzed the discourse of inferiority to find examples of social intolerance in Persian proverbs. Based on the concept of discourse according to Lakla and Mofe, this research shows a part of the thought pattern governing Persian proverbs. Differences and cultural emphasis on differences produce a distorted awareness of "the other". "Other" and "others", including dissidents, queer people, and anyone who is different from our "self" in terms of thought, belief, culture, ethnicity, and identity characteristics. The level of resilience in the face of these differences and the correct way of managing these differences in attitude and behavior determines the level of tolerance at the level of the society, differences that are sometimes mistakenly considered "confrontation"; However, differences are in the nature of human society. The research findings are classified based on the classification of social tolerance components in Peter King's view And he has analyzed the role of other factors of religion, patriarchy and individualism on one of the components of public ethics.

Keywords: Keywords: proverb, other, discourse analysis, Lacla, Mofe.

* MA in popular Language and Literature, Payamenoor University, Tehran, Iran, Karizesokout@gmail.com

** Assistant Professor of Persian language and literature Department, Payamenoor University, Teheran, Iran (Corresponding Author), fateme.casi@pnu.ac.ir

Date received: 22/02/2025, Date of acceptance: 21/10/2025

Introduction

Human societies consist of people who differ from each other in terms of appearance, culture, lifestyle, morals and beliefs, etc., in such a situation, incompatibility, differences seem inevitable, but managing, and minimizing the existing incompatibilities is one of the basic conditions of a peaceful life. To achieve a space where people understand the "normality of these differences" and are ready to put aside any negative values and prejudices and discriminatory views. You should try to fill those knowledge gaps that lead to conflict and discrimination; First, by enlightening about the importance of social tolerance and then by recognizing and rooting the factors of impotence. Rereading culture and studying cultural and literary productions, especially popular literature, can play an important role in representing the types and factors of poverty.

Materials & Methods

Many parables are the summary of a detailed allegory of a long folk story, which are expressed in the shortest and most beautiful form possible and flow in a specific and common language. The brevity of proverbs has made them more effective than other literary genres, and it can be said that their influence has caused their durability and survival over the years.From a sociological perspective, sociologists such as Peter King consider tolerance to be a part of social capital.

Peter King divides tolerance into four types: 1. Ideological tolerance, 2. Organizational tolerance, 3. Identity tolerance, 4. Behavioral tolerance (Bashiriyeh, 1379: 71).

In this division, identity tolerance means exercising tolerance towards characteristics that are not optional and includes tolerance towards followers of other religions (religious tolerance), tolerance towards people of other nationalities (national tolerance) and tolerance towards another ethnicity (ethnic tolerance). Political tolerance that refers to the acceptance of rights for groups that are not approved by the individual. Political tolerance means the recognition of the right of assembly of the owners of opposing opinions and the right of protest for groups that are not approved by the individual. Behavioral tolerance means not being harsh towards some behavioral patterns that are incorrect in the person's opinion, which includes three types of tolerance: Tolerance in the patterns of sexual relations, tolerance towards crime and tolerance towards criminals. These three types of tolerance were measured using six situations that a person may be in in his

relationships with others. The level of a person's willingness to accept these situations will show the level of his tolerance. These situations include marriage, neighborhood, companionship, partnership, cohabitation and transaction. (ibid)

Gold Schmidt has analytically divided social tolerance into active and passive groups; Active tolerance, in turn, is divided into two categories: abstract and objective. Abstract active tolerance means that a person verbally believes in tolerance towards others who are different

Although negative tolerance is a type of tolerance, but since they emphasize individualism and ignore the collective, they reinforce intolerance and strengthen the social divide. And on the other hand, by emphasizing personal utilitarianism, they invite people to negative tolerance, passivity, and indifference towards others, among the examples of impotence.

Discussion & Result

The proverbs studied in this research were extracted from the great collection of Persian proverbs (Hasan Zulfiqari, 2012). This book is a culture that is arranged in two volumes and contains about one hundred thousand proverbs and includes common proverbs in the territory of cultural Iran and the cultural areas of Persian speakers. On the one hand, it includes the proverbs of all Iranian dialects and languages, and on the other hand, it also includes Persian proverbs beyond the political borders of Iran today

The proverbs have been collected and numbered in alphabetical order from 1 to 99621, and in addition to the fact that each proverb is identified with a number, the origin and cultural and linguistic territory of each proverb is mentioned in the column. In addition, this dictionary contains a detailed thematic index, which is the general thematic classification of proverbs. In this research, 100 proverbs were extracted based on the topic and then categorized based on the desired components. In this research, the registration number in the big dictionary of Persian proverbs is used as the identification number of each proverb. In this research, 100 proverbs were extracted based on the topic and then categorized based on the desired components. In this research, the registration number in the big dictionary of Persian proverbs is used as the identification number of each proverb.

Conclusion

The results of this research show that in the 100 proverbs studied, 6 components of identity can be proposed: religious (9 proverbs), ethnic (17 proverbs), identity (19 proverbs), behavioral (2 proverbs), gender (22 proverbs), and general (14 proverbs). And among this, gender impotence has the highest number and frequency, which at this level can show the greater influence of the patriarchal discourse and the hegemonic thinking of men's superiority in the level of impotence compared to other discourses. Among the components of impunity, proverbs containing injustice with criminals have a low frequency compared to other forms of injustice. This can indicate a cultural silence and an effort to keep silent and not to incite crime and to prevent the normalization of crime, which itself is considered a cultural measure to reduce dogma by preventing normalization and normalization. According to the research findings listed in tables No. 1, 2, 3, 4, 5, 6 in Persian proverbs, there are proverbs Based on differences in religion, appearance, social class and income level, place of residence, ethnicity, and gender, there is an unequal view of different human groups, which is a sign of injustice. Also, based on the research findings listed in Table No. 7, there are proverbs in Persian proverbs. Emphasizing individualism and personal utilitarianism, it shows the social gap and disconnection between people. This form of tolerance, is actually intolerance towards oneself and a kind of distance from rationality. For example, tolerating oppressors and accepting social inequality is a negative form of tolerance that turns people into passive beings and ultimately frustrated people whose agency has been reduced.

Bibliography

Agha Nouri, Naimeh, Fazeli, Mahboud, Hosseini, Shokoh Al-Sadat and Agha Hosseini, Hossein (2014), "Analysis and Study of Othering in the Poetry of Fadavi Toqan and Sepideh Kashani from the Perspective of Laclau and Mouffe's Discourse Theory", Interdisciplinary Literary Research, Year 6, No. 2, pp. 1-30. [in persian]

Ahangar, Abbas Ali. Khoshkho, Amir Ali. Khademi, Soheila, (2019), “A Critical Study of the Socio-Cultural Components of the Film “The Salesman” Based on the Model of Laclau and Mouffe”, *World Journal of Media - Persian Edition*, University of Tehran. Volume 14, Issue 2, pp. 22-52. [in persian]

Ahmadi, Yaqoub, Vakil Ahmadi and Goodarzi, Saeed, Abdolmaleki, Parvaneh, (2011), “Sociological Explanation of Tolerance and Its Dimensions (Case Study: Citizens of Eighteen Years and Over in Kermanshah Province)”, *Social Studies and Research in Iran*, Volume 10, Issue 2, pp. 379-408. [in persian]

5 Abstract

Asadi, Morteza, (2010), Morality in Persian Proverbs; Tehran: Allameh Tabatabaei University. Master's Thesis in Social Sciences. [in persian]

Bashirieh, Hossein (2010), *Theories of Culture in the Twentieth Century.,* Tehran: Poya. [in persian]

Amini, Hoda, Alavi Moghadam, Mahyar and Firouzi Moghadam, Mahmoud (2019), "Analysis of the Discourse Pattern of Linguistic Elements and Discourse Processes of the Novel "I Turn Off the Lights", Interdisciplinary Literary Research, Year 2, Issue 4, pp. 130-166. [in persian]

Gol-Aghazadeh, Ferdows, (2013), *Descriptive Dictionary of Discourse Analysis and Pragmatics.,* Tehran: Scientific and Cultural Publications. [in persian]

Goldschmidt, Victor. (1972), *Social Tolerance and Frustration: An Analysis of Attitudestoward Criminals in a Changing Arctic Town.* Presented at: The International Re searchCommittee on the Sociology of Law, Holland, September 1972

Jorgensen, Marian. and Lewis, Phillips (2019), *Theory and Method in Discourse Analysis. Translated by Hadi Jalili*. Tehran: Nei Publishing House. [in persian]

Laclau, Ernesto. and Chantal, Mouffe (2013), *Hegemony and Socialist Strategy, Towards Radical Democratic Politics*., Translated by Mohammad Rezaei, Tehran: Nei Publishing House. [in persian]

Moqtadaei, Fatemeh (2010), *Study and Measurement of Social Tolerance and Social and Cultural Factors Affecting It*., Ahvaz: Shahid Chamran University. Master's Thesis in Sociology. [in persian]

Mumtaz, Omid (2013), *Deconstructive Analysis of Persian Proverbs.,* Rasht: University of Guilan, Master's Thesis in Social Sciences. [in persian]

Rashidian, Abdolkarim, (2014), *Postmodern Culture*, Tehran: Ney Publishing. [in persian]

Sohrabzadeh, Mehran (2009), "Study of Social and Cultural Structures in Persian Proverbs"; *Journal of Cultural Studies and Communication*, Volume 5, Issue 14, pp. 63-90. [in persian]

Soltani, Ali Asghar, (2005), *Power, Discourse and Language*, Tehran: Publishing. [in persian]

Torfing, Jacob. (1999), *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*, Oxford: Blackwell, 1999.

Walzer, Michael (2004), *On Tolerance*; Translated by Saleh Najafi, Tehran: Shiraz. [in persian]

Zeineddin Far, A., Karimi Monfared, S., (2011), Analysis of the Political Behavior of the Subordinates Based on Persian Proverbs, Fourth International Conference on Psychology, *Educational Sciences and Social Studies*, Hamedan https://civilica.com/xoc/1478337. [in persian]

Zolfaghari, Hassan (2013), *The Great Dictionary of Persian Proverbs*, Tehran: Scientific Publishing. [in persian]

پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دوفصل‌نامهٔ علمی (مقالهٔ پژوهشی)، سال ۸، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۵

تحلیل بین رشته‌ای گفتمان فرودست‌انگاری در ضرب‌المثل‌های فارسی

زهرا حیدری*
فاطمه کاسی**

چکیده

ضرب‌المثل‌های فارسی به عنوان یکی ازگونه‌های ادبیات عامه، روابط قدرت، هویت و ساختارهای اجتماعی رابازنمایی می‌کنند. این پژوهش با تأکید بر رویکرد تحلیل گفتمان، به باز تولید فرودست انگاری و مصادیق نا مدارایی اجتماعی در ضرب‌المثل‌های فارسی می‌پردازد. ناکارآمدی در پذیرش تفاوت‌ها حاصل ناکارآمدی شناختی است، تفاوت‌ها و تأکید فرهنگی بر تفاوت‌ها، یک آگاهی مخدوش از «دیگری» و «دیگران» اعم از دگراندیشان، دگرباشان و هرکسی که از نظر اندیشه و اعتقاد و فرهنگ و قومیت و ویژگی‌های هویتی با «خود» ما تفاوت دارد، تولید می‌کند. این پژوهش بر اساس مفهوم گفتمان پساساختارگرا نزد لاکلا و موفه بخشی از الگوی اندیشه‌گانی حاکم بر ضرب‌المثل‌های فارسی را نشان می‌دهد. یافته‌های تحقیق بر اساس دسته‌بندی مؤلفه‌های مدارای اجتماعی در دیدگاه پیتر کینگ دسته‌بندی شده است که با تلفیق نظریه‌های جامعه‌شناسی، به تحلیل بین‌رشته‌ای پژوهش نابرابری و نامدارایی اجتماعی می‌پردازد. براساس نتایج به‌دست آمده تثبیت دال های مسلط درباره جنسیت و هویت سبب تقویت گفتمان مردسالاری شده اند که با دال‌های مربوط به تبعیض جنسیتی، نمایانگر بیشترین سطح نامدارایی در ضرب‌المثل‌های فارسی مورد مطالعه بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: ضرب‌المثل، تحلیل گفتمان، بین رشته‌ای، لاکلا، موفه.

* کارشناسی ارشد ادبیات عامه، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، karizesokoot@gmail.com
** استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول)، fateme.casi@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹

۱. مقدمه

۱.۱ بیان مسئله

جوامع انسانی، متشکل از افرادی است که از نظر ظاهری، فرهنگی، سبک زندگی، اخلاقی و اعتقادی و ... باهم متفاوت هستند، در چنین شرایطی ناسازگاری و اختلاف امری اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد، اما مدیریت و به حداقل رساندن ناسازگاری‌های موجود از شرط‌های اساسی زندگی مسالمت‌آمیز است. برای دستیابی به فضایی که مردم به درک «طبیعی بودن این تفاوت‌ها» برسند و آمادگی کنار گذاشتن هر گونه ارزش سلبی و تعصب و نگاه تبعیض‌آلود را داشته باشند، باید برای پر کردن آن دسته از شکاف‌های معرفتی که منجر به ستیزه و تبعیض می‌شوند، کوشید؛ اول به وسیلهٔ روشنگری در باب اهمیت مدارای اجتماعی و سپس از طریق شناخت و ریشه‌یابی عوامل نامدارایی. بازخوانی فرهنگ و مطالعهٔ تولیدات فرهنگی و ادبی به ویژه ادبیات عامه می‌تواند نقش مهمی در بازنمایی انواع و عوامل نامدارایی داشته باشد.

ضرب‌المثل‌ها نمونه‌هایی مشخص و برجسته از فرهنگ عامه‌اند که گاه در نثری کوتاه و آهنگین و گاه در مصرعی یا بیتی به شکلی فشرده و موجز نمود می‌یابند. بسیاری از مثل‌ها چکیدهٔ یک تمثیل مفصل یک داستان بلند عامیانه‌اند که در کوتاه‌ترین و زیباترین شکل ممکن بروز یافته و بر زبان خاص و عام جاری‌اند. موجز بودن ضرب‌المثل‌ها باعث به‌کارآیی بیشتر آنها نسبت به سایر گونه‌های ادبی شده‌است و می‌توان گفت تأثیرگذاری آنان موجب دوام و بقای آنها در طول سالیان بوده‌است.

از منظر جامعه‌شناختی، جامعه‌شناسانی از جمله پیتر کینگ (Peter king) تحمل و مدارا را بخشی از سرمایهٔ اجتماعی می‌دانند.

پیتر کینگ، مدارا را به چهار نوع تقسیم می کند:

۱. مدارای عقیدتی: مدارا نسبت به وجود یا تبلیغ عقاید مخالف با عقاید خود. او مدارای عقیدتی را باور به آزادی عقیده و دگراندیشی می‌داند.

۲. مدارای سازمانی: نوعی از مدارا که گردهمایی افراد با عقاید مخالف را می‌پذیرد و ایجاد نهادهای مختلف برای حل و فصل تضادها را قبول دارد.

۳. مدارای هویتی: بعد دیگری از مدارا که طبق آن افراد نسبت به ویژگی‌های هویتی مانند ملیت، جنس، نژاد، زبان و دین از خود مدارا نشان می‌دهند.

۴. مدارای رفتاری: بیان‌کنندهٔ وجودنداشتن سخت‌گیری نسبت به رفتارهای قانونی و غیرقانونی مانند روابط جنسی، مجرمان و بعضی جرم‌ها در جامعه است. در این میان عامل مدارا ممکن است فرد، گروه اجتماعی یا فرقه مذهبی و قومی یا حتی خود حکومت باشد که در هر صورت باید قدرت داشته باشد تا بتواند مدارا و نه تحمل از خود نشان دهد (بشیریه، ۱۳۷۹: ۷۱).

در این تقسیم‌بندی، مدارای هویتی یعنی اعمال مدارا نسبت به ویژگی‌هایی که اختیاری نیستند و شامل مدارا نسبت به پیروان ادیان دیگر (مدارای دینی)، مدارا نسبت به افراد ملیت‌های دیگر (مدارای ملیتی) و مدارا نسبت به قومیتی دیگر (مدارای قومیتی) می‌شود. مدارای سیاسی که ناظر به قبول حق برای گروه‌هایی است که مورد تأیید فرد نیستند. مدارای سیاسی به معنی شناسایی حق گردهمایی صاحبان عقاید مخالف و نشان‌دهندهٔ حق اعتراض برای گروه‌هایی است که مورد تأیید فرد نیستند. مدارای رفتاری به معنی عدم سختگیری نسبت به برخی از الگوهای رفتاری است که از نظر فرد نادرست هستند که خود شامل سه نوع مدارا است: مدارا در الگوهای روابط جنسیتی، مدارا نسبت به جرم و مدارا نسبت به مجرمان. این سه نوع مدارا با استفاده از شش موقعیت که فرد در روابط خویش با دیگران ممکن است در آن قرار بگیرد سنجیده شدند. میزان تمایل فرد به قبول این موقعیتها نشان دهندهٔ میزان مدارای وی خواهد بود. این موقعیت‌ها عبارتند از ازدواج، همسایگی، همسفرگی، شراکت، همنشینی و معامله. (همان)

گلد اشمیت (Goldschmidt) هم مدارای اجتماعی را به لحاظ تحلیلی به دو دستهٔ فعال و منفعل تقسیم‌کرده است؛ مدارای فعال نیز به نوبهٔ خود به دو دستهٔ انتزاعی و عینی تقسیم می‌شود. مدارای فعال انتزاعی بدین معنی‌است که فرد به لحاظ شفاهی معتقد به مدارا نسبت به دیگرانِ متفاوت باشد و زمانی که فرد علاوه بر این‌که به ذهن و زبان معتقد به مدارا نسبت به دیگران بود در عمل هم مدارای خود را نشان داد، تبدیل به مدارای فعال عینی می‌شود. مدارای منفعل نیز حکایت از نوعی بی‌تفاوتی افراد نسبت به یکدیگر دارد. به اعتقاد گلداشمیت، اگر توسعهٔ اجتماعی و توسعه در سایر عرصه‌ها با موفقیت صورت گرفته‌باشد، مدارای منفعل باید به مدارای فعال تبدیل‌شود (گلد اشمیت، ۱۹۷۴: ۱۶۱). اگرچه مدارای منفی گونه‌ای از مداراست اما از آنجا که با تأکید بر فردگرایی و نادیده گرفتن جمع، تقویت‌کنندهٔ نارواداری و تقویت شکاف و گسست اجتماعی هستند و از سوی دیگر با تأکید بر منفعت‌گرایی شخصی افراد را به مدارای منفی و انفعال و بی‌تفاوتی نسبت به

دیگران دعوت می‌کنند، در شمار مصادیق نامدارایی آورده شده است. با توجه به پیامدهای نامدارایی و ضعف مدارای اجتماعی در سطح خرد و کلان مسئله اصلی این پژوهش دستیابی به عوامل موثر بر نامدارایی است.

ضرب‌المثل‌هایی که در این تحقیق، مورد مطالعه قرارگرفته‌اند از *فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی* (حسن ذوالفقاری، ۱۳۹۲) استخراج شده‌اند. این کتاب، فرهنگی است که در دو جلد تنظیم شده و دربردارندهٔ حدود صدهزار ضرب‌المثل است و شامل ضرب‌المثل‌های رایج در قلمرو ایران فرهنگی و حوزه‌های فرهنگی فارسی‌زبانان است که از یک‌سو ضرب‌المثل‌های کلیه گویش‌ها و زبان‌های ایرانی را در بر دارد، و از سوی دیگر ضرب‌المثل‌های فارسی فراتر از مرزهای سیاسی ایران امروزی را هم در بر می‌گیرد. ضرب‌المثل‌ها در نظم الفبایی و از ۱ تا ۹۹۶۲۱ گردآوری و شماره‌گذاری شده‌اند و علاوه براین که هر ضرب‌المثل با یک شماره شناسایی می‌شود، مقابل هر کدام از مثل‌ها خاستگاه و قلمرو فرهنگی و زبانی هر مثل در کمانک ذکر شده‌است. علاوه بر این، این فرهنگ حاوی یک نمایه موضوعی مفصل است که دسته‌بندی موضوعی کلیهٔ ضرب‌المثل‌ها محسوب می‌شود. در این تحقیق بر اساس موضوع تعداد ۱۰۰ ضرب‌المثل استخراج و سپس بر اساس مؤلفه‌های مورد نظر، مقوله‌بندی شده‌اند. در این تحقیق شمارهٔ ثبت در فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی، به عنوان شمارهٔ شناسایی هر مثل به کار رفته‌است. این پژوهش بر آن است به پرسش های زیر پاسخ دهد.

- جلوه‌های نارواداری اجتماعی در ضرب‌المثل‌های فارسی کدامند؟
- جلوه‌های مدارای منفی و مدارای منفعل در ضرب‌المثل‌های فارسی کدامند؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

تحلیل واسازی ضرب‌المثل‌های فارسی (گرایش‌های ارتباطی و ضدارتباطی در ضرب‌المثل‌های فارسی) پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد امید ممتاز است که در سال ۱۳۹۲ در دانشگاه گیلان با راهنمایی دکتر هادی نوری انجام شده است. یکی دیگر از پژوهش‌های آکادمیک در این زمینه رسالهٔ دکتری مهران سهراب‌زاده با عنوان «*بازتاب ایستارها و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در ضرب‌المثل‌های فارسی*» است که در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه اصفهان انجام‌شده است.

«*امر اخلاقی در ضرب‌المثل‌های فارسی*» عنوان پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد مرتضی اسدی در دانشگاه علامه طباطبایی است که با استفاده از فرایندی که رولان بارت آن را اسطوره‌سازی می‌نامد به استخراج مقولات اخلاقی از ضرب‌المثل‌های فارسی پرداخته است.

«تبیین جامعه‌شناختی مدارا و ابعاد آن» عنوان مقاله‌ای است که توسط پروانه عبدالمالکی نوشته شده است و در *نشریهٔ مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دورهٔ دهم، شمارهٔ ۲، تابستان ۱۴۰۰ به چاپ‌رسیده است. این پژوهش با هدف تبیین جامعه‌شناختی وضعیت مدارا و ابعاد آن در بین شهروندان هجده سال به بالای استان کرمانشاه که دارای بافت فرهنگی، قومی و مذهبی ناهم‌گون است، انجام شده است.

فاطمه مقتدایی (۱۳۸۹) در پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد با عنوان «*بررسی و سنجش میزان مدارای اجتماعی و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن*» به بررسی عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی پرداخته است.

زین‌الدینی و کریمی منفرد (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «واکاوی رفتار سیاسی فرودستان با تکیه بر ضرب‌المثل‌های فارسی» به تحلیل ابعاد نمادین و اجتماعی ضرب‌المثل‌ها در بازنمایی نگرش‌های سیاسی اقشار فرودست پرداخته‌اند که بر کارکرد انتقادی و مقاومت فرهنگی اشاره کرده است، ولی با وجود عنوان مشترک، این پژوهش با رویکرد بینارشته‌ای تحلیل گفتمان انتقادی، بر مفاهیم نامدارایی، مدارا و فردگرایی منفعل تأکید دارد و از این جهت با مقاله پیشین تفاوت دارد.

۳. تحلیل گفتمان

تحلیل گفتمان یکی از شاخه‌های مهم و کاربردی در مطالعه زبان گفتاری و نوشتاری است که به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای خود، در پژوهش‌های کیفی حوزه‌هایی مانند علوم سیاسی، علوم اجتماعی، ارتباطات و زبان‌شناسی انتقادی مورد توجه قرار گرفته است. این رویکرد بر این باور است که جامعه، گفتمان و ایدئولوژی حاکم بر جامعه به عنوان ابزار ارتباطی، به بازنمود مفاهیم و اندیشه ها در نظام گفتمانی می پردازند (امینی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۳).

این رویکرد به بررسی، توصیف و تفسیر گفتمان‌های مختلف می‌پردازد و برای این منظور، از مفاهیم و روش‌های گوناگون در حوزه‌هایی همچون زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی و ارتباطات بهره می‌گیرد. تحلیل گفتمان در سطح توصیفی، ساختارهای زبانی را بدون در نظر گرفتن نقش نهادهای اجتماعی و قدرت بررسی می‌کند، اما در سطح

تفسیری و تبیینی، متن را در ارتباط با مفاهیمی چون قدرت، ایدئولوژی و ساختارهای اجتماعی تحلیل می‌کند. در این سطح، هدف اصلی کشف معانی پنهان و ایدئولوژیک متن و زدودن باورهای طبیعی‌شده در جامعه است تا واقعیت‌ها برای مردم آشکار شود (گل‌آقازاده، ۱۳۹۲: ۵۸).

تحلیل گفتمان فراتر از توصیف ساختارهای زبانی، به بررسی عوامل شکل‌دهنده گفتمان‌ها می‌پردازد. اما هدف نهایی آن صرفاً شناسایی این عوامل نیست، بلکه تلاش دارد نابرابری‌ها، بی‌عدالتی‌ها و ستم‌های موجود در جامعه را آشکار کند.

> بسیاری از تحلیل‌گران گفتمان بر این باورند که پژوهش در این حوزه می‌تواند به تغییرات مثبت در جهان کمک کند. آنان با برجسته‌سازی پیامدهای منفی تثبیت معانی خاص و پیشنهاد روش‌های جایگزین برای درک جهان، تلاش می‌کنند نظام‌های معنایی مسلط را متزلزل سازند. این امر از آنجا اهمیت دارد که بسیاری از برداشت‌های ما از جهان، چنان طبیعی جلوه داده شده‌اند که به جای درک آن‌ها به عنوان تفسیرهایی از واقعیت، آن‌ها را خود واقعیت می‌پنداریم (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۲۸۷).

در میان نظریه‌های مرتبط با گفتمان، نظریه لاکلا (Laclau) و موفه (Mouffe) یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین رویکردهای پساساختارگرا محسوب می‌شود. این دو اندیشمند توانسته‌اند نظریه‌ای که ریشه در زبان‌شناسی دارد را به حوزه‌های فرهنگ، اجتماع و سیاست تعمیم دهند (کسرایی و پوزش، ۱۳۸۷ به نقل از آهنگر، ۱۳۹۸: ۲۵). افزون بر این، آن‌ها توانسته‌اند مفاهیم نظریه خود را در سیاست توسعه دهند، به گونه‌ای که ریشه‌های آن را تا حد زیادی می‌توان در نظریه گفتمان فوکو (foucult) یافت. نقطه مشترک این نظریه با نظریه فوکو، عمومیت گفتمان نسبت به زبان است، به طوری که تمام عرصه های اجتماعی را در می نوردد (آقانوری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰). در حقیقت، برداشت لاکلا و موفه از کلیت امور اجتماعی، ماهیتی گفتمانی دارد و راهبردهای مؤثری را برای تحلیل پدیده‌های سیاسی و اجتماعی ارائه می‌دهد.

یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه لاکلا و موفه، «گفتمان» است که به عنوان شبکه‌ای از معانی تثبیت‌شده تعریف می‌شود. آن‌ها بر این باورند که هر اقدامی که موجب برقراری ارتباط میان عناصر یک گفتمان شود و هویت این عناصر را تغییر دهد، «مفصل‌بندی» نام دارد. در این فرآیند،

> دال مرکزی و سایر دال‌ها به یکدیگر مرتبط می‌شوند. در این نظریه، دال‌ها بـه دو دسـته دال مرکزی و دال شناور تقسیم می‌شوند؛ دال مرکزی تنها در ارتباط بـا سـایر نشـانه‌هـا معنا پیدا می‌کند، در حالی که دال‌های شناور می‌توانند معانی متفاوتی به خـود بگیرنـد و هر گفتمان می‌کوشد آن‌ها را در جهت منافع خود معنا کند (تورفینگ، ۱۹۹۹: ۶۱).

«پیش از ادغام در یک نظام گفتمانی، دال‌ها در حالت «عنصر» باقی می‌مانند، یعنی معـانی آن‌ها تثبیت نشده است. او و موفه، حوزه‌ای را که این نشانه‌ها در آن از گفتمان فاصله دارنـد، «حوزه گفتمان‌گونگی» می‌نامند» (لاکلا وموفه، ۱۳۹۲: ۱۸۵). در این میان، دو فرآیند هژمـونی و ساختارشکنی در تقابل با یکدیگر عمل می‌کنند؛ در حالی که هژمونی تـلاش مـی‌کنـد دال مرکزی را تثبیت کند، ساختارشکنی می‌کوشـد معنـای جدیـدی را بـه آن دال نسـبت داده و معنای پیشین آن را به چالش بکشد (رشیدیان، ۱۳۹۳: ۶۵۲).

یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در نظریه گفتمان لاکلا و موفه، «قـدرت» اسـت کـه برداشـت آن‌ها از این مفهوم، ریشه در اندیشه‌های فوکو دارد. فوکو قدرت را نه به عنوان یک نهـاد یـا ساختار، بلکه به عنوان یک سازوکار درون گفتمان در نظـر مـی‌گیـرد (یورگنسـن وفلیـپس، ۱۳۸۹: ۷۴). در این دیدگاه، قدرت در نهادهـای ثابـت مسـتقر نیسـت، بلکـه در چـارچوبی پیچیده از روابط گفتمانی عمل می‌کند.

هویت در نظریه لاکلا و موفه، به عنوان «موقعیـت سـوژه در سـاختار گفتمـانی تعریـف می‌شود و برخلاف دیدگاه‌های ذات‌گرایانه، امری ثابت نیست، بلکه درون گفتمان‌هـا شـکل می‌گیرد. بنابراین، شکل‌گیری هویت‌ها وابسته به فرآیند مفصل‌بندی درون گفتمان‌هـا اسـت» (لاکلا و موفه، ۱۳۹۲: ۱۱۳).

دو مفهوم «برجسته‌سازی» و «حاشیه‌رانی» در این نظریـه ارتبـاط مسـتقیمی بـا «غیریـت» دارنـد. بـه عبـارت دیگـر، غیریـت از طریـق فرآینـدهای برجسـته‌سـازی و حاشـیه‌رانـی ساخته می‌شود.

> لاکلا و موفه بر این باورند که هر گفتمان در تلاش است تـا عناصـر و معـانی مطلـوب خود را برجسته کرده و در مقابل، عناصر گفتمان‌های رقیب را به حاشـیه برانـد. از ایـن منظر، گفتمان‌ها همواره در ارتباطی تضادآمیز با یکدیگر شکل می‌گیرند و بدون تقابـل و تمایز، هیچ گفتمانی نمی‌تواند هویت خود را تثبیت کنـد. در واقـع، گفتمـان‌هـا همـواره توسط «غیریت» به چالش کشیده می‌شوند و همین چالش‌هاست کـه بـه پویـایی آن‌هـا می‌انجامد (سلطانی، ۱۳۸۴: ۱۱۳).

۴. ذهنیت فرودست‌انگار در ضرب‌المثل‌های فارسی

«ذهنیت فرودست‌انگار» به نوعی طرز تفکر یا گفتمان اشاره دارد که افراد یا گروه‌های اجتماعی را در موقعیت فرودستی قرار داده و آن را امری طبیعی، بدیهی یا تغییرناپذیر جلوه می‌دهد. این ذهنیت می‌تواند در سطوح فردی، اجتماعی یا نهادی عمل کند و اغلب با بازتولید نابرابری‌ها،کلیشه‌سازی منفی، تقویت سلسله‌مراتب قدرت و به حاشیه‌راندن گروه‌های خاص همراه است. فرودست انگاری محصول دیگری سازی است وحاصل آن نامدارایی‌اجتماعی است.

نهادینه نشدن روحیهٔ مدارا در جوامع می‌تواند عامل تعارضات و رفتارهای ستیزه‌جویانهٔ گسترده‌ای شود، که سطح و عمق آن طیف وسیعی از رفتارهای خشونت‌آمیز را در پی دارد؛ از برخوردهای روزمره میان کنشگران فردی گرفته تا برخوردهای ساختاری وسیع میان دولت‌ها و مردم و میان جوامع شامل: سرکوب‌ها و نسل‌کشی‌ها و حذف عقاید متفاوت و دگراندیشان.

در مطالعهٔ مدارای اجتماعی، شناخت ریشه‌های نامدارایی ضروریست. نبود مدارای اجتماعی در جامعه ریشه‌های فردی و اجتماعی فراوانی دارد که عمده‌ترین آن‌ها عدم آگاهی و شناخت کافی و منطقی دربارهٔ انسان و ویژگی‌های اوست، این که انسان چه صفات و ویژگی‌های عصبی‌زیستی، روانی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی دارد، دارای چه محدودیت‌ها و فرصت‌هایی در زندگی فردی و اجتماعی خویش است و در مجموع آگاهی از پیچیدگی‌های روانی وزندگی اجتماعی انسان می‌تواند در افزایش مدارای اجتماعی تأثیر داشته باشد؛ شناخت فرهنگ‌های مختلف و ادیان و آداب و رسوم مربوط به هر دین می‌تواند انسان را از جزم‌اندیشی دور کند و به سمت نسبی‌گرایی سوق بدهد که خود زمینه‌ساز مدارای اجتماعی است، این موضوع بسیار اهمیت دارد که هر انسانی درون یک بافت و ساختار اجتماعی و فرهنگی خاصی زیست می‌کند و از این منظر از زیست‌جهان خاصی هم برخوردار است که ضمن داشتن اشتراکات با سایر زیست جهان‌ها، تفاوت‌های فراوانی هم دارد؛ تفاوت‌هایی که حاصل انواع متکثری از عناصر و اجزای فکری، قومی، دینی، زبانی، نژادی است که هر کدام به نوعی در شکل‌گیری شخصیت و هویت هر فرد تأثیر گذارند؛ و این امور تا حدودی نسبی و غیرمطلق هستند که اگر مطلق پنداشته شوند، زمینه‌های شکل گیری خشونت و عدم مدارا را فراهم می‌سازند. البته باید در نظر داشت که خشونت‌ورزی و پدیده خشونت به معنای پاسخ احساسی و نادرست به ناکامی‌ها و

شکست‌های زندگی از یک‌سو و از سوی دیگر به‌عنوان وسیله‌ای برای دفاع از خود و منافع خود، در همهٔ جوامع و در طول تاریخ از مهمترین تهدیدات صلح اجتماعی بوده است؛ این در حالی است که در بعضی گروه‌ها و جوامع خشونت در شکل‌های مختلف آن ملاکی برای سنجش قدرت به حساب می‌آید. با در نظر گرفتن علل مختلف و شکل‌های مختلف خشونت و دامنهٔ وسیع آن، پدیده‌های زبانی هم خالی از شکل‌های مختلف خشونت نمانده‌اند؛ چنان‌که خشونت کلامی یکی از انواع خشونت است که خود می‌تواند زمینه‌ساز خشونت فیزیکی باشد؛ خشونت کلامی شامل ناسزا، دشنام، بدگویی پشت سر افراد دیگر، زورگویی، رفتارهای قلدرمآبانه، داد و فریاد بر سر هم و ... است که از تولیدات زبانی به تولیدات ادبی عامه و رسمی مکتوب هم راه یافته‌اند. برخی از این پدیده‌های ادبی خود مصداق خشونت کلامی نیستند، اما معناهای تلویحی آن‌ها از خشونت پنهان در لایه‌های فکری جامعه برخاسته است. ضرب‌المثل‌های فارسی هم متأثر از نگرش‌های تبعیض‌آلود و تعصب‌آمیز، نمودهایی از خشونت را در خود دارند که به نامدارایی اجتماعی دلالت می‌کنند. در اینجا مجال پرداختن به دلایل فیزیولوژیکی و روانشناختی خشونت نیست، اما گفتمان‌های مورد نظر در این پژوهش خود با فرایند دیگری‌سازی در خشونت پنهان و آشکار در گروهی از ضرب‌المثل‌ها نقش دارند.

در تحلیل گفتمان نزد لاکلا و موفه فرایند دیگری‌سازی با مفاهیم «برجسته‌سازی» و «طرد» رابطهٔ مستقیم دارند. به عبارتی، مفهوم دیگری به‌واسطهٔ سازوکار برجسته‌سازی و طرد شکل می‌گیرد؛ از این‌رو، لاکلا و موفه بر این عقیده‌اند که هر گفتمان سعی در برجسته‌سازی دال‌ها و نظام معنایی مورد نظر خود و طرد دال‌های گفتمان رقیب دارد. به سخن دیگر، یک گفتمان تلاش می‌کند تا نقاط قوّت خود و نقاط ضعف رقیب را برجسته سازد. مفهوم غیریت گفتمان‌ها اساساً در ضدیت و تفاوت با یکدیگر شکل می‌گیرد و هیچ گفتمانی بدون تمایز و تخاصم ایجاد نمی‌شود. هر یک از منابع قدرت برای تحکیم خود دوگانه‌هایی را می‌سازد و برای تقابل آنها احکامی را صادر می‌کند، این احکام موجب تعمیق فاصله و گسست بین آن تقابل دوگانه می‌شود؛ در گفتمان مدارا نخستین دوگانه غیریت‌ساز همان دوگانهٔ «خود» و «دیگری» است. در خرده گفتمان‌های تاثیرگذار بر این گفتمان «دیگری» تعریف متفاوتی دارد؛ در گفتمان دینی براساس دوگانه‌های «هم‌کیش» و «دگرکیش»، «مؤمن» و «کافر» و نهایتاً دوگانهٔ «با ما» و «بر ما» – که بیشتر زائیدهٔ ایدئولوژی‌هاست– احکام رفتاری مربوط به دیگری صادر می‌شود و به ذهنیت‌ها و رفتار

انسان‌ها جهت می‌دهد. در گفتمان مردسالارانه با دوگانهٔ «زن» ، «مرد» مواجهیم و این تقابل بر اساس یک ترجیح بلامرجح مرد به زن صورت می‌گیرد و قیاس دو جنس از نظر توانمندی‌های فکری و جسمی. گفتمان فردگرایی رویکرد سودگرایانه دارد و دوگانهٔ «نفع شخصی» و «نفع دیگری» جهت رفتارها و کنش‌های افراد را تعیین می‌کند. ازجمله عوامل غیریت‌ساز، قوم‌گرایی است که با برجسته‌سازی ویژگی‌های «قوم خود» و به حاشیه‌رانی «قوم دیگر» به گسست اجتماعی و نامدارایی دامن می‌زند. برخی عوامل غیریت‌ساز خارج از هر گفتمانی به دلیل عدم درک تفاوت‌های انسانی دست به دسته‌بندی انسان‌ها می‌زند و تفاوت‌های ظاهری و قومی را ملاک ارزش‌گذاری می‌داند و زمینه سازخشونت ذهنی وعینی فراهم می‌شود. با نگاهی به دوگانه‌های غیریت‌ساز در خرده‌گفتمان‌های دینی، مردسالارانه، فردگرایی و قوم‌گرایی مشاهده می‌شود که تقابل‌های بین دوگانه‌های مطرح شده ذاتی نیست و این تقابل نوعی برساخت محسوب می‌شود که در یک نظام فکری شکل‌گرفته است. دوگانه‌هایی که می‌توانند با همهٔ این گفتمان‌ها هم‌پوشانی داشته باشد دوگانه‌های «اقلیت»، «اکثریت» و دوگانهٔ «ضعیف»، «قوی» است. البته در گفتمان مردسالار دوگانهٔ «ضعیف» و «قوی» برساختی است و دوگانهٔ «اکثریت» و «اقلیت» هم نقشی در این گفتمان ندارد.

این پژوهش به ارائه ضرب‌المثل‌های استخراج شده از فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی می‌پردازد که از نظر محتوا در بردارندهٔ یکی از مؤلفه‌های نامدارایی اجتماعی هستند؛ یافته‌ها بر اساس موضع‌گیری نسبت به «دیگری»، مفصل‌بندی شده‌اند و ضرب‌المثل‌هایی که حاوی نگرشی مثبت نسبت به «دیگری» نیستند و در واقع مبین نامداراگری هستند و به تعمیق و گسترش مرزهای بین افراد تمایل دارند، براساس تقسیم‌بندی پیترکینگ، طبقه‌بندی شده‌اند.

هر پدیدهٔ اجتماعی اعم از تولیدات ادبی، عرصه‌ای است که در آن گفتمان‌ها به تولید معنا می‌پردازند و برای دستیابی به هژمونی سعی می‌کنند ساختار نظام معنایی گفتمان رقیب را بشکنند و آن‌ها را به حاشیه برانند. براساس نظریهٔ تحلیل گفتمان، متن از هر نوعی که باشد در محدودهٔ تأثیر و تاثیرات منابع قدرت خلق می‌شود.

همهٔ پدیده‌های اجتماعی، در محدودهٔ یک گفتمان هستند و نمودی از منازعات معنایی میان گفتمان‌ها. به این ترتیب می‌توان ضرب‌المثل‌ها را به عنوان یک پدیدهٔ اجتماعی در

بافت‌های وسیع‌تر اجتماعی مطالعه کرد و نشان داد که برای برجسته‌سازی چه معنایی و به حاشیه راندن چه معنایی تولید شده‌اند.

۵. منابع قدرت در گفتمان مدارای اجتماعی

۱.۵ گفتمان دینی

دین به عنوان امری اجتماعی، ناظر بر روابط بین افراد و رابطهٔ انسان‌ها با خدا و ماوراءالطبیعه است. دین یک نظام اجتماعی-فرهنگی است که حکم صادر می‌کند و الگوهای رفتاری و فکری ارائه می‌دهد و با تعیین مجموعه‌ای از اعمال و رفتار و اخلاقیات و باورها در چهارچوب یک جهان‌بینی خاص به تعریف و مرزبندی خوب و بد می‌پردازد. پیروان یک دین به یک توافق عمومی رسیده‌اند، پس دین می‌تواند به عنوان یک دستگاه بینشی از راه واژگان، احکام و نمادها و متون مقدس، گفتمان‌ساز باشد و بر آگاهی گروهی از انسان‌ها سایه بیاندازد. در گفتمان دینی دوقطبی‌سازی «مؤمن» و «کافر» در موضع‌گیری انسان نسبت به دیگری مؤثر است و گاه با تعمیق مرزهای خود و دیگری به ستیزهای پیدا و پنهان می‌انجامد؛ بیشتر دین‌ها مدعی صلح و دوستی‌اند، اما تعصب و پای‌بندی جزم‌اندیشانهٔ پیروان و رهبران دینی، خود می‌تواند به کاهش سطح مدارا در بین افراد یک‌جامعه منجر شود. در ضرب‌المثل‌های فارسی هم نمونه‌هایی از خودبرتربینی دینی و نگاه تقلیل‌گرایانه به پیروان سایر ادیان مشاهده می‌شود

۲.۵ گفتمان مردسالاری

فرهنگ و نگرش جنسیتی، حاصل نوعی از جامعه‌پذیری است که جنسیت و تفاوت بین دو جنس زن و مرد را برجسته می‌سازد و برآیند این نگاه غالباً مردسالارانه است و به تبعیض علیه زنان در دسترسی به منابع، خشونت علیه آن‌ها و در کل نابرابری‌های حقوقی و اجتماعی می‌انجامد. این نگاه مردسالارانه که در بسیاری از جوامع در طول تاریخ به یک ایدئولوژی قدرتمند بدل شده است یک نظام فرهنگی جزمی است که گفتمان‌ساز شده است و بسیاری سنت‌های اجتماعی و ساختارهای فرهنگی را تحت سیطرهٔ خود داشته است، نمودهای این گفتمان در زبان و عادات گفتاری مردم هم بسیار است از جمله می‌توان

به ضرب‌المثل‌های فارسی اشاره کرد که در موارد بسیاری جهت‌گیری‌های زن‌ستیزانه، تبعیض‌آمیز را نشان می‌دهند که نشان‌دهندهٔ سطوحی از نارواداری جنسی هستند.

۳.۵ گفتمان فردگرایی

فردگرایی، فلسفه‌ای است در مورد زندگی که بر اولویت نیازهای فردی بر نیازهای گروهی تأکید دارد، در این فلسفه گرایش به بی‌تفاوتی نسبت به دیگران و کاهش همبستگی در روابط اجتماعی به نگرش و رفتارهای فرد جهت می‌دهد، فردگرایی با افزایش نفع‌طلبی‌های خودخواهانه همراه بوده و زمینهٔ کاهش تعهدات فرد نسبت به جمع و جامعه و کاهش تدریجی حس مسئولیت اجتماعی و مشارکت را فراهم می‌کند. اگرچه عمدتاً فردگرایی محصول جوامع مدرن دانسته می‌شود و همبستگی بالای اجتماعی یکی از ویژگی‌های بارز جوامع سنتی دانسته می‌شود که با فرد گرایی در تقابل است، اما باتوجه به اینکه بخش عمدهٔ ضرب‌المثل‌ها زاییدهٔ تفکر پیشامدرن هستند، رگه‌های فرد گرایی و منفعت‌طلبی شخصی در آن‌ها دیده می‌شود، لذا با توجه به خصلت ذاتی نفع‌طلبی و سودخواهی انسان، سطوح مختلف فردگرایی، با شدت و ضعف‌های گوناگون در همه جوامع را نباید نادیده گرفت، در ضرب‌المثل‌های فارسی هم نمونه‌هایی از این نگرش بروز یافته‌است که در بخش ضرب‌المثل‌ها آورده شده است.

۱.۳.۵ بازنمایی فرودست‌انگاری دینی (نامدارایی دینی) در ضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۱. نامداریی دینی در ضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۱	۴۳۲۵۸	درخانهٔ یهودی امانت می‌گذاری؟
۲	۳۲۲۹۵	جهود خون دیده
۳	۱۸۸۹۹	برطاق ایوان کسری نوشته بود/ بعد از هزار سال یهودی بود یهود
۴	۳۷۶۷۸	خدا آدم خُرد را مسلمان و کلان را هندو نسازد
۵	۸۵۵۹	از من سُنّی‌تر سگ
۶	۵۳۸۶	ارمنی گداست
۷	۵۳۸۷	ارمنی می‌گوید عقل مسلمان از پس می‌آید

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۸	۵۳۸۵	ارمنی خون دید
۹	۷۷۶۶۵	مثل بچهٔ ارمنی هر قدر بزرگ‌تر می‌شود پس می‌شاشد.

این گروه از ضرب‌المثل‌ها به طور مستقیم و غیرمستقیم دگرکیشی را عامل تمایز و جدایی بین انسان‌ها می‌دانند و نگرش منفی موجود نسبت به دگرکیشان را در جامعه نشان می‌دهند، بر طبق نظریات لاکلا و موفه این ضرب المثل ها با تثبیت مزرهای خود و دیگری و ایجاد گسست های هویتی سبب تحمیل گفتمان اکثریت بر اقلیت ها می‌شوند که می‌تواند با ایجاد پیش‌داوری و ذهنیت نادرست دربارهٔ پیروان سایر ادیان و مذاهب، تعمیق شکاف بین اعضای جامعه و کاهش سطح مدارای اجتماعی را در پی داشته باشد؛ خود برتربینیِ دینی وعدم پذیرش تفاوت دینی خمیر مایهٔ پردازش چنین عباراتی است. تندروی‌های دینی، کم‌خردی و ناتوانی در فهم درست دین موجب ایجاد ذهنیت‌های نادرست نسبت به پیروان سایر ادیان می‌شود تا جایی که ممکن است تعصب به تبعیض ختم شود و پیروان یک دین را ازاصول اخلاقی دور کند و ساختار ارزش‌های آنان را دستخوش تغییر کند، به عنوان مثال بدگویی و غیبت که یک ضدارزش است را در مورد دگرکیشان جایز بداند و یا نسبت دادن صفات نادرست به آنها را ضدارزش نداند؛ نگرش‌هایی که زمینه‌ساز اختلاف ، خشونت و گسست اجتماعی و بازتولید سلطه فرهنگی هستند و موجب فاصله گرفتن از صلح اجتماعی که یکی از اهداف و اصول همهٔ ادیان است، می‌شود. بنابراین این پیش داوری ها تنها تعصبات فردی را نمایندگی نمی کنند، بلکه توسط فرایندهای گفتمانی و هژمونیک باز تولید می‌شوند و با استفاده از سازو کارهای نهادی و فرهنگی به نابرابری ساختاری مشروعیت می‌دهند و عامل تثبیت نابرابری های دینی در حافظه جمعی می‌شوند.

۲.۳.۵ بازنمایی فرودست‌انگاری قومی (نامدارایی با گروه‌های مردمی) در ضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۲. نامدارایی قومی در ضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۱	۷۷۶۸۱	مثل بخیل‌های اصفهانی است.
۲	۶۷۸۲۱	کُرد دوغ ندیده.

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۳	۶۷۱۰۸	کاشانی خون دیده.
۴	۶۳۱۱۴	عقل لُر پشت سرش می‌آید.
۵	۵۰۶۰۹	رو که دادی به لر، خانه‌ات را می‌بندد به کول.
۶	۶۲۳۶۳	عرب کینه‌جو.
۷	۶۳۰۵۶	عقل خراسانی از پس می‌آید.
۸	۳۸۶۶۹	خراسانی خر ثانی، ندارد خوی انسانی.
۹	۷۵۱۸۵	لُر را یک‌یک مده تا دو تا دو تا نخواهد.
۱۰	۲۱۰۵۹	بهبهانی‌ها می‌گویند ما که غذا سیر خوردیم، طاعون به جان لُر بیفتد.
۱۱	۲۸۸۱۴	ترک وحدیث دوستی، قصهٔ آب و آتش است.
۱۲	۱۶۲۳۶	با سگ گیلان عروسی کنی بهتر است تا با خان تهران.
۱۳	۲۲۰۵۸	به رودباری تعارف کنی، خرش را می‌برد بالای سرا می‌بندد.
۱۴	۲۲۶۹۰	به کُرد اگر رو بدهی دوشاب و پلو می‌خواهد.
۱۵	۲۳۰۳۲	به لُر رو بدهی با کفش وارد اتاق می‌شود.
۱۶	۸۷۴۰	از های‌وهوی و بگیربگیر ترک، تات قالب تهی می‌کند.
۱۷	۸۰۳۱	از کُرد پیغمبر در نمیاد از چوب تنور.

عامل دیگری‌ساز در این ضرب‌المثل‌ها قومیت و تعلق گروهی‌است. قوم‌گرایی گونه‌ای از انحصارگرایی است که با مفهوم سرزمین و محل زندگی و تعلق خونی پیوند تنگاتنگی دارد؛ این ضرب المثل ها زنجیره های دالی هستند که با تثبیت مرز قوم خودی و قوم دیگری و از طریق عادی سازی صفات منفی در دال های قومی به هژمونیک شدن برتری قومی کمک می‌کنند؛ واژه هایی چون لر،کرد و...دال هایی شناور با بار ارزشی منفی اند که معانی خود را در زنجیره دال های منفی تثبیت کرده اند در قوم‌گرایی مرزهای فرهنگی و جغرافیایی در ساخت و پرداخت مفهوم «دیگری» نقش دارند و ارزش اجتماعی هر فرد را تعلق به گروه قومی و سرزمینی تعیین می‌کند؛ وفاداری به قوم و سرزمین در گفتمان قوم‌گرا با برجسته‌سازی قوم و سرزمین «خویش» و به حاشیه‌رانی قوم و سرزمین «دیگری» به اثبات می‌رسد. قوم‌گرایی در شکل تندروانه و تعصب‌آلود به تبعیض می‌انجامد و علاوه بر خشونت‌های فیزیکی که در قالب جنگ‌های قبیله‌ای و قومی نمایان می‌شود، در نگرش افراد قوم هم با خشونت و تبعیض همراه می‌شود که در پدیده‌های ادبی و عادات گفتاری افراد هم جلوه‌گر است در ضرب‌المثل‌های فارسی هم نمونه‌هایی وجود دارد که با نگرش

قوم‌گرایانه ساخته و پرداخته شده‌اند؛ این گروه از ضرب‌المثل‌ها با تعمیم یک صفت منفی به کل افراد یک گروه قومی، با تحقیر و ایجاد ذهنیت منفی و پیشداوری، سطحی از نامدارایی و گسست اجتماعی را نشان می‌دهند و ابزاری برای حفظ سلطه گروه اکثریت می‌شود.

۳.۳.۵ بازنمایی فرودست‌انگاری هویتی (نامدارایی هویتی) درضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۳. نامدارایی هویتی در ضرالمثل‌های فارسی

ردیف	شماره	ضرب‌المثل
۱	۸۱۶۷۹	مرد گندمگون می‌پرد به چاه، مرد سفید چهره جرأت ندارد.
۲	۸۱۶۳۲	مرد سفید از زن کمتراست و زن سیاه از سگ کم‌تر.
۳	۶۳۱۱۸	عقل مرد بلندقد دیر می‌جنبد.
۴	۶۳۱۱۴	عقل سیاه تا چاشته
۵	۶۰۳۸۳	عقل سادات را پیغمبر با خود به گور برد.
۶	۵۰۴۵۷	روستایی را عقل ازپس می‌آید.
۷	۴۸۰۱۵	دهاتی یک به می‌دهد یک دِه می‌خواهد.
۸	۵۷۴۹۰	سید آل کوفته، معطل مال مفته.
۹	۵۷۵۰۴	سیدها شب‌های چهارشنبه یک تخته‌شان کم است.
۱۰	۵۷۵۰۳	سیدها تا وقت چاشت عقل دارند.
۱۱	۵۷۵۰۱	سید و آلو سیاه بی‌عارند.
۱۲	۴۲۷۴۸	دراز ساده لوح است.
۱۳	۶۵۵۲۲	قربون خدا و خلقش، آدم دراز کو عقلش.
۱۴	۵۴۲۴۲	سر بزرگ دلیراست، پای بزرگ مزدور.
۱۵	۵۴۲۴۳	سربزرگ دولت می‌آورد، پای بزرگ نکبت.
۱۶	۶۵۳۳۷	قدبلندان احمق‌اند.
۱۷	۲۲۱۰۷	به زاهد فربه و پزشک لاغر اعتماد نکن.
۱۸	۹۸۵۷	اگر آدم ثروتمند سفال بخواهد فقیر کوزه خود را می‌شکند.
۱۹	۸۱۱۶	از کوتاه‌قدان باید ترسید.

این گروه از ضرب‌المثل‌ها برخی تفاوت‌های ظاهری و طبقه‌ای افراد را ملاک مرزبندی افراد قرار می‌دهند و عامل دیگری‌ساز یک مشخصهٔ هویتی است و با نسبت دادن صفت یا صفاتی به گروه‌های مختلف هویتی به باورها و پیش‌زمینه‌های فکری جهت می‌دهند. این کلیشه سازی و اسناد صفت منجر به سلطه فرهنگی می‌شود مؤلفه‌های هویتی اکتسابی که فرد خود در داشتن‌شان هیچ نقشی ندارد مانند قد و رنگ پوست؛ این نگاه کیستی افراد را مورد قضاوت قرار می‌دهد و بر اساس نظام فکری و زیبایی‌شناختی حاکم بر فرهنگ دوگانه‌هایی را می‌سازد و به هر دو جزء این دوگانه‌ها صفات خوب و بدی را نسبت می‌دهد؛ فقیر/ پولدار، قدبلند/ قد کوتاه، سید/ غیرسید، روستایی/ شهری، چاق/لاغر و ... از دوگانه‌هایی هستند که در انسان شناسی فرهنگی تعلق به هر سوی این دوگانه‌ها ملاک ارزیابی صفات شخصیتی انسان‌ها پنداشته می‌شود و عامل بازتولید برتری می‌شوند در واقع در نظام اندیشگانی حاکم بر این گروه ضرب‌المثل‌ها مؤلفه‌های هویتی ملاک طبقه‌بندی افراد است که حاصل تعمیم‌های نارواست که در ایجاد ذهنیت منفی و افزایش سطح ناروادارای و نامدارایی مؤثرند. رویکرد این ضرب‌المثل‌ها توهین و به سخره‌گرفتن گروه‌های هویتی است. بنابراین این ضرب المثل ها با تثبیت دال های تهی پیرامون دیگری به بازتولید گفتمان هویتی مسلط می‌پردازند.

۴.۳.۵ بازنمایی فرودست‌انگاری جنسیتی (نامدارایی جنسیتی) در ضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۴. نامدارایی جنسیتی در ضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره	ضرب‌المثل
۱	۶۸۴۶۰	کسی که به حرف زن عمل کند از زن کم‌تر است.
۲	۵۲۴۳۲	زن پارسا در جهان نادر است.
۳	۵۲۳۰۹	زنان در آفرینش ناتمام‌اند.
۴	۵۲۳۱۱۷	زنان هر چند سست و ناتوانند/ دل آرای دبیران جهانند.
۵	۵۱۹۶۷	ز کار زن آید همه کاستی.
۶	۳۶۷۶۹	حیله کار زن است و روباه.
۷	۲۵۸۳۹	حرف زن را بشنو و در گوش نگیر.
۸	۱۶۵۰۶	با کسی که به حرف زنش است معامله نکن.
۹	۹۹۰۶	اگر اختیار را به دست زن دادی پشم میش را اول تابستان می‌برد و موی بز را اول زمستان.

ردیف	شماره	ضرب‌المثل
۱۰	۹۸۳۶	اگر آب سربالایی رفت، زن هم عاقل می‌شود.
۱۱	۹۶۶۳	اصل زن در سداد و مستوری‌است / وگرش این دونیست دستوریست.
۱۲	۹۴۵۵	استیلای زنان وبال است.
۱۳	۹۴۱۱	استخوان دنده زنان کج است اگر راستش کنی می‌شکند.
۱۴	۹۰۴۶	اسب پوزه‌بند می‌خواهد و زن کتک.
۱۵	۹۲۹۹	اسب و زن و شمشیر وفادار که دید؟
۱۶	۹۲۹۸	اسب و زن اعتباری ندارند.
۱۷	۷۵۷۷	از سگ وفا، از زن جفا.
۱۸	۶۴۸۴	از جو ندو که دختری، خنده نکن که دختری، یواش برو که دختری.
۱۹	۵۹۰۹	از بدی‌های زن مشو ایمن / گرچه از آسمان نزول کند.
۲۰	۴۹۸۴	ابله شده‌ای ز زن وفا می‌طلبی.
۲۱	۴۴۴۹	آن که هیچ‌گاه دخترش را نزند از پشیمانی به زانویش می‌زند.
۲۲	۳۷۷۰	آنچه زنان گویند اعتماد نشاید.

جنسیت یکی از عناصر هویت‌ساز است و می‌تواند نقش تعیین کننده در تثبیت مناسبات قدرت داشته باشد یکی از شاخص‌های مدارای هویتی مربوط به جنسیت است. جنسیت‌زدگی به معنی هرگونه پیش‌داوری یا تبعیض بر اساس جنسیت یا جنس فرد و بازتولید آن در ساختاری فرهنگی است. پیامدِ این امر، تبعیض منفی نسبت به انسان‌ها و بر پایهٔ هویت واقعی یا برساختی جنسیتی آنها است. جنسیت‌زدگی با نفرت یا بدگمانی نسبت به یک جنس همراه است وکلیشه‌ای شدن مردانگی مردان و زنانگی زنان را در پی‌دارد. این نگاه جنسیتی تبعیض‌آلود به‌طور تاریخی و فرهنگی و به دلایل زیستی که متوجه تفاوت‌های فیزیکی زن و مرد است بیشتر در جهتِ فرودست و ضعیف نشان دادن زنان و دختران به‌کار رفته‌است و پیامد تبعیض جنسیتی نه فقط به صورت آزار جنسی، تجاوز جنسی یا انواع خشونت جنسی خود را در جامعه نشان داده است، بلکه صورت‌هایی از این تبعیض و خشونت در کلام تجلی می‌یابد و در عادات گفتاری مردم. پیامد روانی و اجتماعی دیگر این نگاه می‌تواند آن را تبدیل به یکی از مکانیسم های ناپیدای سلطه تبدیل کند.

یکی از خرده‌گفتمان‌های مؤثر بر مدارای اجتماعی گفتمان مردسالاری است چنان که در ضرب‌المثل‌ها به زن به عنوان جنس ناقص و ضعیف، صفاتی منتسب می‌شود که نشان از سطح پایین مدارای اجتماعی نسبت به زنان است؛ باورهای تحقیرآمیز دربارهٔ زنان موضوعِ محوری این ضرب‌المثل‌هاست، که از مکانیسم برجسته‌سازی و به حاشیه‌رانی بهره می‌برد و با قوی و کامل نشان دادن مردان سعی در هژمونی گفتمان مردسالار دارد و با به حاشیه راندن زنان از طریق ضیف و ناقص معرفی کردن آنها سعی در غیریت‌سازی دارد و زن در این گفتمان «دیگری» است که باید تابع کلیشه‌هایی باشد که گفتمان حاکم برای او تعیین می‌کند. این کلیشه های منفی به بازتولید نظم گفتمانی سلطه می‌پردازند.

۵.۳.۵ فرودست‌انگاری تعمیم‌یافته (نامدارایی عمومی) درضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۵. نامدارایی عمومی درضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره	ضرب‌المثل
۱	۸۱۷۸۸	مردم کلیم صورت و فرعون سیرتند.
۲	۶۲۳۲۲	عدل آن بود که ناقص فدای کامل گردد.
۳	۵۸۹۶۵	شریف نام یک نفر بود که مُرد.
۶	۳۰۸۲۴	ثواب نکن کباب می‌شی.
۷	۴۱۸۳۹	خیره‌تر سازد مدارا زنگی بدمست را.
۸	۳۰۸۳	آشنایی با خلق دردسر است.
۹	۳۰۹۰	آشنایی مردم دردسراست.
۱۰	۲۳۷۲	آدمی‌زاده گوشت آدمی زاده می‌خورد.
۱۱	۸۸۵۴۲	نکند با عدو مدارا سود.
۱۲	۲۴۰۴۷	بیگانه دوست نمی‌شود اشکمبه گوشت.
۱۳	۶۰۰۷	از بلا دوری طمع داری، زمردم دور باش.
۱۴	۸۵۰	آبی که رود از میان خانه خودی بخورد به از بیگانه.

این گروه ازضرب‌المثل‌ها به شکاف اجتماعی اشاره دارند و ریشه در خشونتی پنهان دارند. و با محوریت اصل بدبینی و بی‌اعتمادی تعمیم یافته به وجود آمده‌اند که با تجربه خشونت نمادین و احساس ناامنی مزمن پررنگ تر شده اند .کلیت سازی منفی این ضرب المثل ها

با ایجاد کلیشه های فرساینده سرمایه اجتماعی و اخلاق مدنی را نشانه می‌گیرند و با توجه به این که به گروه خاص هویتی اشاره ندارند، در یک کلیّت مفروض مخاطب را به کناره‌گیری از «مردم» فرامی‌خواند. این گروه ازضرب‌المثل‌ها مدارای فعال و آگاهانه را بی‌فایده می‌دانند و از یک‌سو به مدارای منفعل و از سوی دیگر به ناروادارای تأکید دارند. بی‌اعتمادی تقویت‌کنندهٔ نامدارایی است و وقتی پیش می‌آید که سرمایه‌های اجتماعی انسان تحلیل رفته باشد و حس اعتماد و مشارکت با دیگران را ازدست داده باشد و به این نتیجه می‌رسد که آرامش او در دوری گزیدن از مردم است و انسان‌ها سزاوار اعتماد و دوستی و روابط گستردهٔ اجتماعی نیستند. همه این عوامل سبب بازتولید خشونت نمادین و مقاومت فرهنگی در برابر تغییر فرهنگی می‌شوند.

۶.۳.۵ فرودست‌انگاری جزمی (نامدارایی رفتاری) در ضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۶. نامدارایی رفتاری در ضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۱	۹۸۸۹	اگر آلوده شد گوهر به یک ننگ/ نشوید آب صد دریا از او رنگ.
۲	۹۸۴۰	اگر آب ماست ببندد، فاحشه هم توبه می‌کند.

این ضرب‌المثل‌ها با رویکردی سخت‌گیرانه نسبت به مجرمان و خطاکاران، بر عدم بخشش و خطاپوشی نظردارند .در «برچسب زنی کلاسیک» فرد امکان تغییر ندارد و از نظر اجتماعی طرد می‌شود «دیگری» در این ضرب‌المثل‌ها فرد «خطاکار» است که نمی‌تواند تغییر کند و قابل اعتماد نیست، پس سزاوار رواداری و مدارا دانسته نمی‌شود. این نگاه در کاهش سطح مدارای اجتماعی نقش دارد و در مورد روابط با گروهی از اعضای جامعه به شکاف و گسست اجتماعی تمایل دارد. این دیدگا درنهایت منجر به درونی سازی برچسب، شکل‌گیری هویت منفی و بزهکاری شود.

۷.۳.۵ فرودست‌انگاری درونی شده (مـدارای منفعـل و بـی‌تفـاوتی‌اجتمـاعی) در ضرب‌المثل‌های فارسی

جدول ۷. مدارای منفعل در ضرب‌المثل‌های فارسی

ردیف	شماره در فرهنگ	ضرب‌المثل
۱	۹۵۸۴۳	همسایهٔ بد را به خدا واگذار کن .
۲	۶۷۷۴۴	کدخدا نداد، خدای کدخدا می‌دهد.
۳	۳۶۳۰۴	حق به طرف زور است.
۴	۳۶۲۸۳	حق با قوی است .
۵	۸۴۷۶۶	من زنده جهان زنده، من مرده جهان مرده.
۶	۳۵۱۶۳	چیزی که به من نرسد، آفت بگیرد.
۷	۶۳۱۷۰	علاج خصم زبردست جز مدارا نیست.
۸	۲۸۶۷۱	تدبیر کند بنده، تقدیرکند خنده .
۹	۱۶۲۱۶	با سخت بازوان به ضرورت فروتنی.
۱۰	۹۸۲۳	اکبر ندهد، خدای اکبر بدهد.
۱۱	۶۶۹۳	ازخدا نیاید ازدست بنده خدا چه آید؟
۱۲	۸۴۵	آبی که به باغچه ما نمی‌رود، به قبرستان کهنه هر کس که می‌خواهد برود.
۱۳	۴۵۸۲۱	دستی که ازخودت نیست ببرش.
۱۴	۴۵۸۲۰	دستی که ازتو نباشد با آن ماربگیر.
۱۵	۳۰۰۰۶	توی شیره‌ای که من نخورم، موش بیفته.
۱۶	۶۹۲۷۶	کلاه خودت را بپّا باد نبرد.

گاهی افراد جامعه خود را در موقعیتی فرودست، سرکوب‌شده یا به حاشـیه‌رانـده مـی‌بیننـد؛ این ذهنیت معمولا حاصل ساختارهای قدرت و گفتمان‌هایی‌است کـه جایگـاه فرودسـتی را تحمیل کرده یا درونی ساخته‌اند.افراد در این موقعیت نـوعی مـدارای از روی اجبـار یـا بـی تفاوتی را در پیش می‌گیرند. مدارای منفعل یا منفـی صـورتی از مداراسـت کـه فـرد از روی آگاهی و کارآمدی شناختی نسبت به آثار و نتایج مدارا، مدارا نمی‌کند، بلکه عامل یـا عـواملی او را وادار به مدارا می‌کنند؛ این عوامل خود در یک یا چند نظـام فکـری ریشـه دارنـد؛ هـر عامل از قدرتی گفتمان‌ساز نیرو می‌گیرد و به اندیشه و رفتار فرد جهت می‌دهد. این مـدارای تسلیم شده برخلاف مدارای آگاهانه نقشی در تغییرات اجتماعی و یا کاهش تنش هـا نـدارد.

درگفتمان دینی خداوند خالق و اداره‌کنندهٔ جهان هستی است و تقدیر انسان‌ها را هم او نوشته و می‌داند، پس در بسیاری از امور می‌توان به‌جای هر کنشی امور را به خدا واگذار کرد؛ زیرا هم عالِم به امور پیدا و پنهان است و هم قادر مطلق. این اتّکای به خالق در دو مفهوم خود را می‌نمایاند: توکل به خدا و تقدیرگرایی. کسی که به خدا توکل می‌کند یقین دارد که خداوند نارسایی‌ها و مشکلات را برطرف می‌کند و به اتّکای همین باور قدرت و نقش خویش را در اصلاح امور کم می‌بیند. تقدیرگرایی و سرنوشت‌باوری هم، اعتقاد به استیلای عوامل ماورایی بر سرنوشت انسان است و این که همهٔ امور اعم از شخصی و اجتماعی در انقیاد تقدیر است، این گرایش فکری برای ارادهٔ آزاد انسان نقشی قائل نیست، هر دوی این مواضع فکری به نوعی «ترک تدبیر» است و سبب مشروعیت بخشی پذیرش منفعلانه و تبدیل آن به واقعیت اجتماعی می‌شود، اما مدارای اجتماعی آگاهانه خود نوعی «تدبیر» است. این شکل از مدارا یعنی مدارای منفی ناظر بر وجه متناقض مدارای اجتماعی است. یعنی از مدارای آگاهانه و فعّال و صلح‌محور فاصله می‌گیرد و به سمت بی‌تفاوتی و در شکل افراطی آن به سرخوردگی، انزوا و احساس عدم اختیار می‌انجامد. موضوع دیگری که به مدارای اجتماعی چهره‌ای دوگانه و متناقض می‌دهد این است که گاه مدارا به عنوان یک فضیلت اخلاقی حد و مرزی برای مدارا، تساهل و سازشکاری تعیین نمی‌کند، دانستن این که مدارا با چه کسی یا چه کسانی و تا کجا جایز است، مدارا را آگاهانه‌تر می‌کند، به عنوان مثال مدارای با ظالمان و قدرتمندان، مدارای با بی‌عدالتی و نابرابری آیا مداراست یا انفعال؟ گلداشمیت چنان که در مبانی نظری و ابتدای همین فصل آورده شد این شکل از مدارا را مدارای منفی یا مدارای منفعل می‌داند.

یکی دیگر از گفتمان‌های مؤثر بر مدارای اجتماعی منفی، گفتمان فردگرایی است؛ این گفتمان حاصل نظامی فکری است که بر اولویت نیازهای فردی بر نیازهای گروهی تأکید دارد؛ که می‌تواند به بی‌تفاوتی به دیگران و کاهش همبستگی اجتماعی منجر شود. فردگرایی با منفعت‌طلبی‌های خودخواهانه همراه است و زمینهٔ کاهش تعهدات فرد نسبت به جمع و جامعه را افزایش داده و کاهش تدریجی حس مسئولیت اجتماعی و مشارکت را فراهم می‌کند. اگرچه عمدتاً فردگرایی محصول جوامع مدرن دانسته می‌شود و همبستگی بالای اجتماعی یکی ازویژگی‌های بارز جوامع سنتی دانسته می‌شود که با فردگرایی در تقابل است، اما سطوح مختلف فردگرایی، با شدت و ضعف‌های گوناگون در همه جوامع را نباید نادیده‌گرفت.

در یافته‌های تحقیق، ضرب‌المثل‌هایی وجود دارد که بر این وجه مدارای اجتماعی دلالت می‌کنند، ضرب‌المثل‌هایی که نشان‌دهندهٔ بی‌تفاوتی به «دیگری» و «امور» است که مانع کنشگری است و انسان را به نوعی انفعال سوق می‌دهد. «دیگری» در این ضرب‌المثل‌ها دیگری عام است یعنی هر کس غیر از «خود».

در این گروه ضرب‌المثل‌های دال مرکزی صلح و سازش است و دال‌های شناور، تقدیر، توکل به خدا، بردباری، پذیرش و خودمحوری است.به عبارت دیگر دال مرکزی کنش ناپذیری است که با کمرنگ سازی اراده ومسئولیت پیوند می‌خورد. در گفتمان فردگرایی، عامل غیریت‌ساز نفع شخصی است و هدف از این غیریت‌سازی برجسته‌سازی خود و نفع شخصی و به حاشیه‌رانی دیگری و نفع اوست.

درخرده‌گفتمان تقدیرگرایی که خود در حوزهٔ قدرت گفتمان دینی است، تقابل دوگانهٔ انسان – خدا بر نظام فکری تقدیرگرایی حاکم است. برجسته‌سازی تقدیر و قدرت الهی برای به حاشیه‌رانی ارادهٔ انسان.

۶. نتیجه‌گیری

متون ادبیات عامه محل اصلی الگوی اندیشگانی مردم است، محصولات ادبی که در زمینهٔ معنایی اجتماعی تولید می‌شوند و حاصل توافق عمومی‌اند و همین توافق عمومی یکی از رمزهای ماندگاری این آثار غالباً شفاهی بوده‌است، در مقابلِ ادبیات رسمی که برای و گاه به سفارش گروه نخبگان سیاسی و اجتماعی و بزرگان فرهنگی و اجتماعی پدید آمده‌اند. ادبیات عامه برای مخاطبان خود رویه‌های فکری ایجاد می‌کند و قدرت شکل دادن به روابط فرهنگی و موضع‌گیری نسبت به «دیگری» را دارد، بازنمایی و برساخت دیگری در این متون در نظام‌های فکری حاکم شکل می‌گیرد، نظام‌هایی که عناصر خود را از گفتمان‌های مسلط هر دوره می‌گیرند. گفتمان‌ها دستگاه‌های بینشی هستند که از راه واژگان و گفتارهای نهادینه شده، بر ذهنیت‌ها اثر می‌گذارد و گاه حتی بر آگاهی یک دوران تاریخی نیز سایه می‌اندازد؛ بی‌آنکه کاربران همواره نسبت به این ذهنیت و خصلت خاص تاریخی آن آگاهی داشته باشند.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد در مجموع در ۱۰۰ ضرب‌المثل مطالعه شده ۶ مؤلفهٔ نامدارایی قابل طرح است: دینی (۹ مثل)، قومی (۱۷ مثل)، هویتی(۱۹ مثل)، رفتاری (۲ مثل)، جنسیتی (۲۲ مثل)، عمومی (۱۴ مثل) در بردارندهٔ مفاهیمی هستند که عدم پذیرش

تفاوت‌ها و نگرش منفی نسبت به دیگری و تنگ‌نظری را نشان می‌دهند، و در این میان نامدارایی جنسیتی بیشترین تعداد و فراوانی را داراست که در این سطح می‌تواند تأثیر بیشتر گفتمان مردسالاری و هژمونی تفکر برتری مردان در میزان نامدارایی را نسبت به سایر گفتمان‌ها نشان دهد. در میان مؤلفه‌های نامدارایی ضرب‌المثل‌های حاوی ناروادارای با مجرمان از فراوانی کمی نسبت به سایرصورت‌های ناروادارای برخوردار است، این امر می‌تواند از یک سکوت فرهنگی و تلاش برای مسکوت گذاشتن و به قولی دامن نزدن به جرم و ممانعت از عادی‌سازی جرم حکایت کند که خود یک تدبیر فرهنگی برای کاهش جزم از طریق ممانعت از عادی‌سازی و عادی‌انگاری به‌شمار می‌آید. با توجه به یافته‌های تحقیق مندرج در جدول‌های شماره ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ در ضرب‌المثل‌های فارسی، ضرب‌المثل‌هایی هست که بر اساس تفاوت دین، خصوصیات ظاهری، طبقه اجتماعی و سطح درآمد، محل زندگی و قومیت و جنسیت، به گروه‌های مختلف انسانی نگاه نابرابری وجود دارد که خود نشان از ناروادارای است. همچنین براساس یافته‌های تحقیق مندرج در جدول شماره ۷، در ضرب‌المثل‌های فارسی ضرب‌المثل‌هایی وجود دارد که با تأکید بر فردگرایی و منفعت‌طلبی شخصی به شکاف اجتماعی و گسست بین افراد را نشان می‌دهد. این صورت از مدارا که نمونه‌هایی از آن در ضرب‌المثل‌های فارسی وجود دارد در واقع ناروادارای نسبت به خویشتن و نوعی فاصله گرفتن از عقلانیت است مثلاً مدارای با ظالمان و پذیرفتن نابرابری اجتماعی شکل منفی مداراست کهانسان‌ها را به موجوداتی منفعل و نهایتاً انسان‌های سرخورده‌ای که عاملیت آنها کاسته شده است، تبدیل می‌کند، بنابراین در گروه ضرب‌المثل‌های حاوی نامدارایی هم جای می‌گیرند.

کتاب‌نامه

آقا نوری، نعیمه، فاضلی ، مهبود، حسینی، شکوه السادات و آقا حسینی، حسین (۱۴۰۳)، «تحلیل و بررسی غیریت سازی در شعر فدوی طوقان و سپیده کاشانی از دیدگاه نظریه گفتمان لاکلائو و موفه»، پژوهش های بین رشته ای ادبی، سال ۶، شماره ۲، صص ۱-۳۰.

آهنگر، عباسعلی، خوشخو، امیر علی، خادمی، سهیلا (۱۳۹۸)، «بررسی انتقادی مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی فیلم «فروشنده» بر اساس الگوی لاکلا و موفه»، *مجله جهانی رسانه-نسخه فارسی*، دانشگاه تهران، دوره ۱۴، شماره ۲، صص ۲۲-۵۲.

احمدی، یعقوب، وکیل احمدی و گودرزی، سعید، عبدالمالکی، پروانه (۱۴۰۰)، «تبیین جامعه‌شناختی مدارا و ابعاد آن (مورد مطالعه: شهروندان هجده سال به بالای استان کرمانشاه)»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دورهٔ ۱۰، شمارهٔ ۲، صص ۳۷۹-۴۰۸.

اسدی، مرتضی (۱۳۸۹)، *امر اخلاقی در ضرب‌المثل‌های فارسی*، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم اجتماعی.

امینی، هدا، علوی مقدم، مهیار و فیروزی مقدم، محمود (۱۳۹۹)، «تحلیل الگوی گفتمانی عناصر زبان شناختی و فرایندهای گفتمان رمان« چراغ ها را من خاموش می کنم» »، پژوهش های بین رشته ای ادبی، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۳۰-۱۶۶.

بشیریه، حسین (۱۳۷۹)، *نظریه‌های فرهنگ در قرن بیستم*، تهران: پویا.

ذوالفقاری، حسن (۱۳۹۲)، *فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی*، تهران: نشر علمی.

رشیدیان، عبدالکریم (۱۳۹۳)، فرهنگ پسامدرن، تهران: نشر نی.

زین الدین فر، ا، کریمی منفرد، س (۱۴۰۰)، *واکاوی رفتار سیاسی فرودستان با تکیه بر ضرب المثل های فارسی*، چهارمین همایش بیت المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان https://civilica.com/xoc/1478337.

سلطانی، علی اصغر (۱۳۸۴)، *قدرت، گفتمان و زبان*، تهران: نشرنی.

سهراب‌زاده، مهران (۱۳۸۸)، «مطالعه ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در ضرب‌المثل‌های فارسی»؛ *نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، دورهٔ ۵، شمارهٔ۱۴، صص ۶۳ -۹۰.

گل‌آقازاده، فردوس (۱۳۹۲)، *فرهنگ توصیفی تحلیل گفتمان و کاربردشناسی*؛ تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

لاکلا، ارنستو. و شنتال، موفه (۱۳۹۲)، *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی، به سوی سیاست دمکراتیک رادیکال*؛ ترجمهٔ محمد رضایی، تهران: نشر نی.

مقتدایی، فاطمه (۱۳۸۹)، *بررسی و سنجش میزان مدارای اجتماعی و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر برآن*؛ اهواز: دانشگاه شهید چمران، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد جامعه شناسی.

ممتاز، امید (۱۳۹۲)، *تحلیل واسازی ضرب‌المثل‌های فارسی*؛ رشت: دانشگاه گیلان، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد علوم اجتماعی.

والزر، مایکل (۱۳۸۳)، *در باب مدارا*؛ ترجمه: صالح نجفی، تهران: شیراز.

یورگنسن، ماریان. و لوئیز، فیلیپس (۱۳۹۸)، *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمهٔ هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

Goldschmidt, Victor, (1972), *Social Tolerance and Frustration: An Analysis of Attitudestoward Criminals in a Changing Arctic Town.* Presented at: The International Re searchCommittee on the Sociology of Law, Holland, September 1972

Torfing, Jacob, (1999), *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*, Oxford: Blackwell, 1999.